

Azərbaycan ədəbiyyatında ermənilərin yatağına qor dolurub onları yatmağa qoymayan əsərlər var və bu əsərlərdə erməni daşnaklarının Azərbaycan xalqının başına gətirdiyi tükürpədicə cinayətlərdən, soyqırımlardan bəhs edilir. Məsələn, yazıçı, dramaturq, jurnalist, Azərbaycanın Əməkdar İncəsənət xadimi Əyyub Abasovun yazdığı "Zəngəzur" tarixi romanı kimi...

Ermənistanda birmənalı olaraq qadağan edilən "Zəngəzur" daşnakları ifşa edən tarixi sənəd kimi ortadadır. "Zəngəzur"un çox qəribə taleyi var. Məlumatlara görə, "Zəngəzur" 1957-ci ildə işıq üzü görüb, kitabın nəşrindən az müddət sonra isə həmin ilin dekabr ayının 18-də müəllif 52 yaşında dünyasını dəyişib. O, "Zəngəzur"un çapının sevincini doyunca yaşamayıb. Mətbuatda gedən məlumata görə, Ə.Abasovun ölümü barədə hadisə şahidləri "İşə gərkən qəflətən ürək tutmasından keçinib" deyiblər. Onun "ürəktutmadan" vəfat etdiyi bildirilib, amma nədənsə, onun ölümündə erməni izinin olub-olmadığı araşdırılmayıb. Bu gün deyirik ki, ola bilsin, onun qəfil ölümündə ermənilərin barmağı olsun.

Andranik, Dro, Njde kimi qaniçən erməni cəlladlarının obrazlarını yaratdı...

"Mən Qərbi Azərbaycanıyam" rubrikasında 1905-ci il Zəngəzur qəzasının Şəki kəndində (Qarakilsə-Sisian rayonu) anadan olmuş yazıçı Əyyub Abasovun "Zəngəzur" romanından danışacağıq.

Əyyub Abasov 1918-ci ildə daşnak Andranik Ozanyanın başçılığı ilə erməni yaraqlılarının Zəngəzurda törətdiyi genosid nəticəsində doğmalarını itirir. 13 yaşında qətlə amdan qurtulmuş az sayda həmkəndliləri ilə Naqxıvana üz tutur, orada qohumlarının yanında yaşayır. 1930-cu ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun dil və ədəbiyyat fakültəsini bitirdikdən sonra 1934-1937-ci illərdə Leninqradda (indiki Sankt-Peterburq) redaktorluq və tərcüməçilik kurslarında təhsil alır.

1918-1920-ci illərdə ermənilərin Zəngəzurda törətdiyi qanlı qətləmlərin mənzərəsini əks etdirən, Andranik, Dro, Njde kimi qaniçən erməni cəlladlarının obrazlarını ustalıqla təsvir edən ikicildlik "Zəngəzur" tarixi romanını yazır.

Ermənistanda qadağan edilən kitab

Məlum olduğu kimi, ikicildlik "Zəngəzur" romanı daşnak dəstələrinin Zəngəzurda törətdiyi qırğınlardan bəhs edir. Hadisələr son dərəcə geniş və ətraflı təsvir olunur. Baş verən qırğınların təkcə bədii təsviri verilmir, həm də erməni şovinizminin "haradan qaynaqlandığı" gah açıq, gah üstüörtülü dillə ifadə olunur. Yazıçı fakt və dəlillərlə, eləcə də şahidi olduğu hadisələrin köməyi ilə ermənilərin məkrli siyasətini ifşa edir. Onların rəhbərlərinin rəzil portretlərini realist lövhələrlə yaradır. Ötən əsrin ortalarında çap olunan roman böyük səs-küy doğurur. Onu Ermənistan kitabxanalarından yığışdırırlar. Hətta bu kitab Ermənistanda bütövlükdə qadağan edilir.

"Zəngəzur"u gözdən

mirdilər. On aydan artıq idi ki, Zəngəzur qaçqınları fəlakət içində çırpınırdılar. Hamı yandırılmış, viran edilmiş kəndlərinin, yurd-yuvalarının həsrətində idi. Lakin daşnakların

nistanda "Zəngəzur"un kitabxanalardan yığışdırıldığı vaxtlarda Bakıda erməni yazıçı və şairlərinin kitabları böyük tirajlarla nəşr edilib kitabxanalara paylanılırdı. Nə qədər

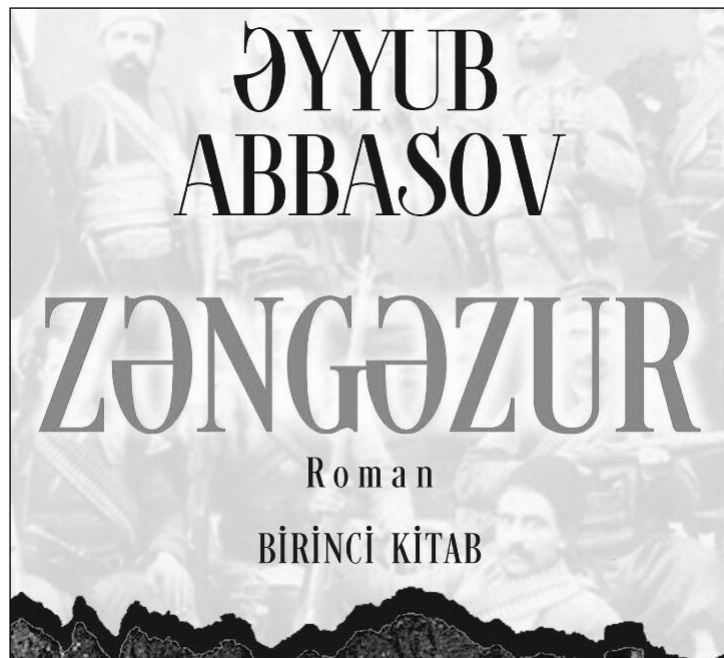
Amma o illərdə qadağalar nə qədər möhkəm olsa da, yazıçı romanında yaradıcılıq imkanlarından bacarıqla istifadə edərək həm fakt və dəlillərlə, həm də özünün şahidi ol-

Əyyub Abasovun "Zəngəzur"u erməni vəhşiliklərinə faktiki ittiham sənədi kimi..

salmaq kampaniyası...

Roman barədə yazın Vahid Məhərrəmov qeyd edir: "...İşıq üzü gördəndən sonra "Zəngəzur"u gözdən salıb, tarixi dəyərini azaltmaq məqsədilə ermənilər dəridən-qabıqdan çıxaraq əsər haqqında qərəzli və sifarişli məqalələr yazdırırdılar. Romanda erməni daşnak dəstələrinin Zəngəzurda azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdikləri soyqırımı son dərəcə əhatəli və obyektiv şəkildə işıqlandırılmışdı. Erməniləri də narahat edib qorxuya salan da bax, elə bu amıldı. Ona görə də əl-ayağa düşüb mətbuat səhifələrində bir ucdan əsəri pisləyirdilər. Əslində, roman çox obyektiv yazılmışdı. Yazıçı əsərində yalnız baş verən qanlı hadisələrin bədii təsvirini verməklə kifayətlənməmiş, bəzən açıq, bəzən də üstüörtülü şəkildə daşnakların məkrli siyasətinin haradan qaynaqlandığını oxuculara göstərməyi bacarmışdı. Daşnakların insanlığa zidd olan niyyətlərini həyata keçirən Andranik, Karo, Njde kimi daşnak qatillərin minlərlə günahsız insanın ölümünə səbəb olmuş qaniçən əməllərini qətiyyətlə ifşa etmişdi. Onların iç üzünü, gizli niyyət və məqsədlərini bütün çıllaqlığı ilə işıqlandırmışdı.

Romanı oxuduqca öyrənirik ki, Andranik qoşunu ilə Zəngəzura daxil olan kimi əvvəlcə buradakı ermənilərlə görüşür və belə qanlı bir plan qurur: "Müsəlman kəndlərinin biri də salamat qalmamalıdır". Tayqulaq daşnak məqsədini həyasızcasına, açıqcasına bəyan edərək: "Türkü öldürmək cinayət deyil, qəhrəmanlıqdır", - deyir. Ə.Abasov Andranikin Zəngəzurda törətdiyi qanlı müsibətləri daha da geniş və məzmunlu şəkildə qələmə almağa çalışıb. Müəllif soyqırımı hadisələrini romanın səhifələrinə bu sətirlərlə köçürüb: "1919-cu ilin yazıdır. Zəngəzur qaçqınlarının güzəranı getdikcə pisləşirdi. Minlərlə insan səfalət içində idi. Boğazlarına keçmiş fəlakət zəncirini qırıb atmağa heç bir yol və imkan tapa bil-

hökmlənlik etdikləri torpağa qayıtmaq mümkün deyildi".

Əsər yazıldığı günlərdə ölkəmizin ədəbi ictimaiyyətində də böyük maraq doğurmuşdu. Erməni-müsəlman qarşudürməsinə daşnakların xalqımızın başına gətirdiyi zülmərinə şahidlik edən romanı rəğbətlə qarşılamışlar. Hətta o vaxt Bakıda ermənicə çıxan "Qrakan Azerbecan" ("Ədəbi Azərbaycan") jurnalında A.Balayan adlı erməni də əsəri tərifləyərək onu "Xalqlar dostluğu haqqında roman" adlandırmışdı. Amma Balayan məqaləsində müəllifin azərbaycanlılara qan udduran Andranikin vəhşi simasını peşəkarcasına təsvir etdiyini yazmamışdı. Yaza da bilməzdi. Çünki erməni idi, qanında, canında daşnak ruhu dolaşır. Halbuki, əsər boyu tayqulaq daşnağın qanlı obrazı açıq-aydın görünürdü.

Roman Ermənistandakı kitabxanalara paylanmış və sonra da tələm-tələsik yığışdırılmışdı. Görəsən buna səbəb nə idi? Yəqin ki, buna əsas səbəb ermənilərin həqiqətdən qorxmaları idi. Daim saxta-karlıq etməyə alışmış daşnaklar həqiqətdən oddan qorxan kimi qorxurdular. Real hadisələri, həqiqəti əks etdirməyə görə ermənilər romanın yazılmasından və nəşrindən narahat olmuşdular... Ermə-

yazılsa da, deyilsə də, nədənsə biz ermənilərin xalqımızın başına gətirdiyi faciələri yaman tez unuduruq. Tarix boyu ermənilər bizim bu unudulmuşdan öz məqsədlərinə çatmaq üçün məharətlə yararlanıblar. Elə bu gün də bunu edirlər. Doğrudur, ötən əsrin ortalarında Azərbaycan mətbuatında "Zəngəzur" romanı haqqında müsbət rəylər dərc olunub. Amma nədənsə məqalə müəlliflərindən kimse özünə əziyyət verib kitabın Ermənistanda mənfəi əks-səda doğurduğunun səbəbi ilə maraqlanmayıb. Əsərin kitabxanalardan hansı səbəbdən yığışdırılmasına aydınlıq gətirilməyib. Kitabı təhlilə çəkən tənqidçilər isə daha çox iki xalqın dostluğundan, sadəcə ermənilərin məhrəblərindən geninə-boluna söz açıblar. Əsas mahiyyətin üstündən isə sükutla keçiblər.

O dövrün qanun-qaydaları elə idi ki, "Zəngəzur"un sovet senzurasından ixtisarsız keçməsi üçün müəllif əsərində dostluq, qonşuluq motivlərinə geniş yer ayırmalı idi. Bunsuz əsəri nəşr etmək mümkün deyildi. Yazıçı Ə.Abasov da əsərində xalqların sülh, əmin-amanlıq şəraitində yaşamasını arzulayırdı. O bildirdi ki, öz millətini qırğına, cinayətə təhrik edən birinci növbədə elə öz xalqının düşmənidir.

duğu, ağırlarını yaşadığı hadisələrin zəngin təəssüratı ilə "silahlanaraq" daşnakların məkrli siyasətini qətiyyətlə qamçılama bilməmişdi..."

Qərbi azərbaycanlıların başına gətirilən soyqırım Azərbaycanda Əyyub Abasovun "Zəngəzur" romanı və sitesilə niyə təbliğ olunmur? Məsələn film çəkilib, tamaşaya qoyula bilər.

Bu roman gunumuzdə də aktualdı, amma təbliğatı sıfırdır. "Zəngəzur"un təbliğatı, müxtəlif dillərə tərcümə edilib yayılması çox vacibdir. Amma təəssüf ki, indiyə qədər bu iş görülməyib. Hətta bu romanın motivləri əsasında bədii və sənədli filmin çəkilməsi, tamaşanın hazırlanması zəruridir.

AMEA-nın Qafqazşünaslıq İnstitutunun ermənişünaslıq şöbəsinin müdiri, professor Qasım Hacıyev "Bakı-Xəbər"ə şərhində bildirdi ki, "Zəngəzur" romanının və erməni daşnaklarının xalqımıza qarşı törətdiyi soyqırım cinayətlərinin ifşa edilməsi baxımından əhəmiyyəti böyükdür. Doğrudan da, tarixi torpaqlarımız haqqında çoxlu əsərlər yazılmışdır deyən Q.Hacıyev hesab edir ki, bu barədə kifayət qədər məlumatlar var və bu bədii, eləcə də sənədli əsərlərdə öz əksini tapmalıdır. "Qaçqınlıq, köçkünlük, deportasiyalar, soyqırımlar barədə tarixçilər yazırlar. Bunlar faktlara əsaslanır. Amma bədii yaradıcılıqda da bu əsərlər geniş təhlil oluna bilər. Əlbəttə, bunun təsiri daha çox olur.

Əyyub Abasov "Zəngəzur" romanında erməni daşnaklarının iç üzünü açıb və Dronun, Andranikin əsl simasını göstərmişdir. Hesab edirəm ki, tarixi roman janrında yazılan bu əsərin təbliğatına ehtiyac var. Məhz soydaşlarımızın 1918-ci ildə daşnak dəstəsi tərəfindən soyqırımı məruz qalması faktı bu əsərdə canlandırılıb. Fikrimcə, daşnakların xalqımıza qarşı soyqırım cinayətlərini əks etdirən əsəri ekranlaşdırmaq da mümkündür" - deyərək Q.Hacıyev qeyd etdi.

İradə SARIYEVA